

IJTIMOIIY-HUQUQIIY DAVLAT KONSEPSIIYASI VA UNING FUQAROLIK JAMIYATI TARAQQIIYOTIDA TUTGAN O'RNI

Bekjon Salixovich Ismailov

Mirzo ulug'bek nomidagi O'zbekiston davlat milliy universiteti huquqiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi
bekjon.4@mail.ru

Vali Ergashovich Umaraliyev

Mirzo ulug'bek nomidagi O'zbekiston davlat milliy universiteti huquqiy fanlar kafedrasida dotsenti, y.f.n.

ANNOTATSIYA

O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi tobora dolzarflik kasb etar ekan, bu borada yuzaga kelayotgan yondashuvlar ham institutsional ahamiyat kasb etmoqda. Sababi, ijtimoiy-huquqiy davlatda ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlarini manzilli qo'llab quvvatlash, bu toifaga kiruvchi insonlar hamda oilalarni aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish ehtiyoji hayotiy zaruriyatga aylandi. Shu ma'noda, Davlat ijtimoiy himoya siyosatini samarali amalga oshirishda qonunchilik ustuvorligini ta'minlash kerakligini nazarda tutadi. Qonunchilik ustuvorligini ta'minlash orqali davlat ijtimoiy himoya siyosatining natijadorligiga erishish mumkin bo'ladi.

Maqolada ijtimoiy-huquqiy davlatning tarixiy ildizlari va nazariy asoslariga chuqurroq kirib, uning har tomonlama ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda an'anaviy huquqiy paradigmalarning cheklanishiga javob sifatida paydo bo'lishi ko'rib chiqiladi. Maqolada amaliy tadqiqotlar va qiyosiy huquqiy asoslarni tahlil qilish orqali turli xalqlar ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasini o'zlarining noyob ijtimoiy-siyosiy sharoitlariga moslashtirish uchun amalga oshirish va moslashtirishning xilma-xil usullarini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, maqola ijtimoiy-huquqiy davlat va mustahkam fuqarolik jamiyatini tarbiyalash o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'kidlaydi. Unda ta'kidlanishicha, ijtimoiy jihatdan xabardor huquqiy baza nafaqat shaxs huquqlarini himoya qiladi, balki fuqarolarning huquq va erkinliklarini oshirish va jamoat sohasida ishtirok etishiga ham faol yordam beradi. Maqolada davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi simbiotik munosabatlarni o'rganish orqali ijtimoiy-huquqiy davlat ijtimoiy hamjihatlikni, fuqarolarning faolligini va jamoa farovonligini oshirishni qanday katalizlashini tushuntiradi.

Annotatsiyada lug'aviy va stilistik xatolar uchraydi. Maqola mazmunini aniq ifodalab bermaydi. Ijtimoiy huquqiy davlat konsepsiyasi va uning fuqarolik jamiyatini barpo etishdagi roli masalasi yetarli ochib berilmagan.

Kalit soʻzlar: davlat, ijtimoiy-huquqiy davlat, qonun ustuvorligi, huquq ustuvorligi, fuqarolik jamiyati, davlat boshqaruvi, ijtimoiy himoya siyosati, kambagʻallikni qisqartirish, ijtimoiy davlat modeli.

ABSTRACT

Since the issue of social protection of the population in Uzbekistan is becoming more and more relevant, the forming approaches in this regard are also acquired by institutional significance. The reason is that in a socio-legal state, the need to provide targeted support to the population who needs social protection, as well as improving the mechanisms of identifying persons and families belonging to this category, has become a vital necessity. In this sense, the state provides for ensuring the priority of legislation in the effective implementation of the social protection policy. Having ensured the priority of the legislation, it will be possible to achieve the effectiveness of the state policy of social protection.

The article delves into the historical roots and theoretical foundations of the social-legal state, examining its emergence as a response to the limitations of traditional legal paradigms in ensuring comprehensive societal well-being. By analyzing case studies and comparative legal frameworks, the article highlights the diverse ways in which different nations implement and adapt the social-legal state concept to suit their unique socio-political contexts.

Furthermore, the article underscores the intrinsic link between the social-legal state and the cultivation of a robust civil society. It contends that a socially aware legal framework not only protects individual rights but also actively contributes to the empowerment and participation of citizens in the public sphere. Through an exploration of the symbiotic relationship between the state and civil society, the article elucidates how the social-legal state catalyzes social cohesion, civic engagement, and the advancement of collective welfare.

Keywords: state, social and legal state, legal state, the rule of law, civil society, state administration, social protection policy, reduction of poverty, model of the state of universal well-being.

KIRISH

Bugungi kunda demokratik huquqiy davlat hamda erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish masalasi Oʻzbekiston davlat siyosatida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Sababi, Oʻzbekiston

Respublikasi o‘z davlat boshqaruvini tarixiy-milliy tajribaga asoslanib, xalqaro huquqiy standartlarga muvofiq amalga oshirmoqda. Ilg‘or rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasini amaliyotda qo‘llash orqali umumxalq manfaatlarini to‘la to‘kis ifoda etish va davlat boshqaruvida tizimli boshqaruvni samarali yo‘lga qo‘yish mumkin. Umumxalq manfaatlarini to‘la to‘kis ifoda etish inson huquqlari, erkinliklari va ularning qonuniy manfaatlarini ro‘yobga chiqarishni nazarda tutsa, davlat boshqaruvida tizimli samarali boshqaruvni yo‘lga qo‘yish xalq manfaatlarini ifoda etishda hal qiluvchi o‘rin tutuvchi davlat mexanizmini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham mazkur masalaga alohida e‘tibor qaratiladi. “O‘zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat” [1]. Ushbu konstitutsiyaviy huquqiy norma mazmun mohiyatiga ko‘ra, milliy va xalqaro miqyosda ochiq siyosat olib boruvchi hamda ijtimoiy yo‘naltirilgan huquqiy demokratik davlat barpo etishni ko‘zda tutadi.

Bizga ma‘lumki, ijtimoiy, demokratik huquqiy davlat umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan, tenglik va adolat tamoyillarini o‘zida namayon etadigan siyosiy-huquqiy tashkilot hisoblanadi. Shu ma‘noda, ijtimoiy, demokratik huquqiy davlatning ustuvor vazifalari sifatida fuqarolik jamiyatida sog‘lom, huquqiy barqaror muhit yaratish, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini manzilli bir tarzda qo‘llab quvvatlash, aholi o‘rtasida ijtimoiy muhtojlik va kambag‘allikni qisqartirish, inson va fuqarolarning huquqlaridan foydalanishlarida, davlat organlari va ularning mansabdor shaxslarini huquqni qo‘llash borasida huquqiy ustuvorlik prinsipini kafolatlash, davlat va jamiyat boshqaruvida qonun ustuvorligini ta‘minlash kabilarni ta‘kidlab o‘tish mumkin [2].

O‘z navbatida ta‘kidlab o‘tish kerakki, huquqiy davlat doktrinasini bir qator huquqshunos olimlar tomonidan ilmiy jihatdan o‘rganilgan. Misol uchun Yuridik fanlar doktori, professor A.A.Azizxo‘jayevning “Davlatchilik va ma‘naviyat” nomli maqolalar to‘plamida ma‘naviyat - O‘zbekistonda barpo etilayotgan huquqiy davlatning asosiy poydevorlaridan biri ekanligi har tomonlama asoslab berilgan; demokratiya, huquqiy davlatchilik, davlat hokimiyati tizimlari tushunchalari atroflicha tahlil qilingan [3, 112-bet.]. Akademik M.Sharifxojayevning “Formirovanie otkritogo grajdanskogo obshegvo v Uzbekistane” monografiyasida yuksak huquqiy madaniyatga ega bo‘lgan fuqarolik jamiyatini shakllantirishda huquqiy davlatning belgilari va ularning ahamiyati, shuningdek, huquqiy davlatning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari bilan bog‘liq jihatlar ilmiy nuqtai nazardan asoslab berilgan [4, 81-91-betlar.]. F.Musayevning “Demokratik davlat qurishning falsafiy- huquqiy asoslari” asarida

O'zbekistonda fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatni barpo etishning o'zaro bog'liqligi, ularni bir-biridan ajralmas holda barpo etish mumkin emasligi asoslab berilgan, huquqiy davlat doktrinasining konstitutsiyaviy asoslari, asosiy prinsiplari tahlil etilgan [5, 85-96-betlar.]. B.U.Tajixanovning nomzodlik dissertatsiyasida huquqiy davlat barpo etishda davlat huquqiy islohotlarining obyektiv zarurati, huquqiy davlat prinsiplariga oid masalalar ilmiy jihatdan o'rganilgan [6, 28-bet.]. Bundan tashqari, huquqiy davlat tushunchasi va uning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari masalasida A.X.Saidov, X.T.Odilqoriyev, F.A.Muhitdinova, M.A.Ahmedshayeva, Sh.A.Sadullayev kabi huquqshunos olimlarimizni alohida e'tirof etib o'tishimiz kerak.

MATERIAL VA METODLAR

Ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasi, shuningdek, farovonlik davlati sifatida ham tanilgan, siyosiy va ijtimoiy nazariya bo'lib, shaxs ehtiyojlari va butun jamiyat ehtiyojlarini muvozanatlashtirishga intiladi. Uning negizida davlat fuqarolarning farovonligini ta'minlashga mas'uldir, u o'z resurslaridan muhtojlarga ijtimoiy va iqtisodiy yordam ko'rsatish uchun foydalanishi kerak.

Ijtimoiy-huquqiy davlat ijtimoiy va iqtisodiy adolat asoslarini yaratish orqali fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. U tengsizlik va qashshoqlikni kamaytirish, barcha fuqarolar uchun ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa muhim xizmatlardan foydalanishni ta'minlashga qaratilgan. Bu orqali u har bir inson taraqqiyot va jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy hayotida to'liq ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lgan yanada adolatli va inklyuziv jamiyatni yaratishga yordam beradi.

Ijtimoiy-huquqiy davlat, shuningdek, shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga, ularning qonuniy vakillikni amalga oshirishni ta'minlashga, kamsitish yoki adolatsizlik holatlarini qoplash mexanizmlarini ta'minlashga yordam beradi. Bu qonun ustuvorligini mustahkamlashga, fuqarolarning faolligi va ishtiroki madaniyatini yuksaltirishga yordam beradi.

Ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasi va uning fuqarolik jamiyati rivojidagi o'rni bo'yicha tadqiqot olib borishda xulosalarning asosligi va ishonchligini ta'minlash uchun tegishli metodlar, metodologiya va tadqiqot obyektlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy-huquqiy davlat va uning fuqarolik jamiyatiga ta'siri bo'yicha mavjud adabiyotlarni atroflicha ko'rib chiqish, konsepsiyaning nazariy asoslari va tarixiy konekstini tushunishda birinchi muhim qadamdir. U tadqiqot uchun asos yaratadi va sohadagi asosiy tushunchalar, nazariyalar va munozaralarni aniqlashda yordam beradi.

Turli mamlakatlar yoki mintaqalardagi ijtimoiy-huquqiy davlatni tahlil qilish uchun qiyosiy yondashuvdan foydalanish ijtimoiy-huquqiy siyosatni amalga oshirish modellari va yondashuvlarining xilma-xilligi haqida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. Turli huquqiy tizimlar va ularning fuqarolik jamiyatiga ta'sirini solishtirish ilg'or tajribalar va takomillashtirishning potensial yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi.

Ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasini va uning fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi rolini o'rganish usullari, metodologiyasi va tadqiqot obyektlarini tanlash tadqiqot maqsadlariga, tadqiqot savollarining mohiyatiga va o'rganilayotgan o'ziga xos konkestga asoslanadi.

TADQIQOT NATIJALARI

Ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasi va uning fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi roli bilan bog'liq bo'lgan asosiy ko'rsatkichlar dinamikasini baholashda bir nechta asosiy omillarni hisobga olish mumkin. Ushbu ko'rsatkichlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Iqtisodiy tenglik: Tadqiqot jamiyatdagi iqtisodiy tenglik darajasini tahlil qilish, daromad taqsimoti, qashshoqlik darajasi va asosiy xizmatlardan foydalanish kabi ko'rsatkichlarni o'rganishi kerak. Ushbu ko'rsatkichlar dinamikasi iqtisodiy nomutanosibliklarni bartaraf etish va fuqarolik jamiyatida inklyuzivlikni rag'batlantirishda ijtimoiy-huquqiy siyosatning samaradorligini ko'rsatishi mumkin.

2. Huquqiy imkoniyatlarni oshirish: Tadqiqot qonunchilik asoslari shaxslar va jamoalarga qanchalik vakolat berishini baholashi kerak, bunda odil sudlovdan foydalanish, qonuniy vakillik va huquqlarni ta'minlash kabi ko'rsatkichlarni hisobga olish kerak. Ushbu dinamikani tahlil qilish ijtimoiy-huquqiy davlatning fuqarolar huquqlarini oshirishga ta'sirini yoritishi mumkin.

3. Ijtimoiy hamjihatlik: tadqiqot ijtimoiy hamjihatlik va birdamlik bilan bog'liq ko'rsatkichlarni, masalan, ko'ngillilik, fuqarolik ishtiroki va ijtimoiy ishonchni o'rganadi. Ushbu ko'rsatkichlar dinamikasini o'rganish fuqarolik jamiyatida jamoaviy mas'uliyat va o'zaro yordam tuyg'usini rivojlantirishga ijtimoiy-huquqiy siyosatning ta'sirini ko'rsatadi.

Ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasi va uning fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi rolini baholashda ilmiy-amaliy natijalar tahlili, ularning samaradorligi va haqqoniyligi bilan bir qatorda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu baholash topilmalarning ahamiyati va ishonchliligini, shuningdek, ularni real sharoitlarda qo'llash imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Maqolada keltirilgan ilmiy natijalar ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasi va uning fuqarolik jamiyati uchun ta'sirini har

tomonlama tushunganini ko'rsatadi. Tadqiqot nazariy asoslarni, empirik ma'lumotlarni va fanlararo istiqbollarni o'z ichiga oladi, bu ishonchli va yaxshi ma'lumotga ega tahlilga yordam beradi. Adabiyotlarni o'rganish, qiyosiy tahlil qilish, amaliy tadqiqotlar, huquqiy tahlillar va ekspert maslahatlari mavzuga ko'p qirrali qarashni taklif qilish, tadqiqotning ilmiy ishonchligini oshirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT NATIJALARI TAHLILI

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy, demokratik huquqiy davlat sifatida qonunchilik ustuvorligi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga muvofiq tarzda o'z faoliyatini tashkil etmoqda. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda ta'kidlab o'tish kerakki, **“hozirgi kunda O'zbekiston ijtimoiy davlat va adolatli jamiyat qurish sari dadil bormoqda. Shu sababli «Yangi O'zbekiston - ijtimoiy davlat», degan tamoyilni konstitutsiyaviy qoida sifatida muhrlashning vaqti-soati yetdi”.**(2) Ijtimoiy davlat, axoli uchun munosib turmush tarzini yaratishga xizmat qiladigan, ijtimoiy tengsizlik holatlarini muayyan davlat islohotlari yordamida bartaraf eta oladigan, davlat boshqaruvida qonuniylik va ijtimoiy adolat prinsipiga asoslanadigan davlat modelidir. Ushbu model aholi uchun iste'mol savatchasi darajasi hamda miqdorini aniq belgilash, aholi bandligini kafolatlash, inson va fuqarolarni munosib ish haqi bilan ta'minlash, adolatli mehnat sharoitlarini yaratish, aholini ishsizlikdan himoya qilish, aholi o'rtasida kambag'allikni qisqartirish bo'yicha puxta ishlab chiqilgan strategiyalarga ega bo'lish, yoshlarni sifatli ta'lim bilan qamrab olishni yo'lga qo'yish, malakali tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatlari ko'lamini yanada kengaytirish kabi maqsad hamda vazifalar bilan xarakterli hisoblanadi. Bu masalada O'zbekiston Respublikasi ham bir qator ijobiy islohotlarni amalga oshirganini ko'rish mumkin. Jumladan, “kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi”, “monomarkaz”lar faoliyati yo'lga qo'yildi. Bundan tashqari, inson va fuqarolarni tizimli ijtimoiy himoya qilish maqsadida, yoshlar, ayollar, temir daftarlar mexanizmlari ishlab chiqilib amaliyotga tatbiq qilindi.

O'z o'rnida ta'kidlab o'tish kerakki, yuqorida e'tirof etilgan ijtimoiy himoya islohotlarini samarali amalga oshirish uchun bevosita huquqiy davlatning ahamiyati nihoyatda katta. Sababi, huquqiy davlat konsepsiyasini samarali yo'lga qo'ymasdan turib, ijtimoiy davlat maqomiga erishib bo'lmaydi.

Bizga ma'lumki, huquqiy davlat tushunchasi g'oyasining muhim jihati bu inson huquqlarini ifodalashda huquq hamda qonun ustuvorligini ta'minlashni kafolatlashdir. Ya'ni, huquq va qonun ustuvorligi ta'minlangan davlatlarda huquqiy barqarorlikka erishish mumkin bo'ladi. Shu nuqtai nazardan huquqiy davlat tushunchasini ilmiy jihatdan chuqurroq o'rganish zarurati kelib chiqmoqda. Bir guruh olimlar ijtimoiy-huquqiy

davlat tashkil etishda qonun ustuvorligini eng muhim element sifatida baholashsa, ikkinchi bir guruh olimlari esa, mamlakatda qonun ustuvorligini samarali yo'lga qo'yish bilan birgalikda huquq ustuvorligini mustahkamlash ham ijtimoiy-huquqiy davlat barpo etishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi deb tushuntirishadi. Mantiqan olib qaraganimizda, yuqorida keltirilgan ikki yondashuv ham bir birini to'ldirish xususiyatiga ega bo'lgan mulohazalar hisoblanadi. Ya'ni, davlatda qonun ustuvorligini ta'minlamasdan turib huquq ustuvorligiga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham bu muhim ikki elementsiz ijtimoiy-huquqiy davlatni mazmun mohiyatini tushunib olish bir qancha murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Qaysi ma'nodaki, huquq ustuvorligi va qonun ustuvorligi huquqiy davlat boshqaruvining ustuvor jihatlari sanaladi.

Xorijiy olimlardan esa, huquqiy davlatning tizimi, prinsiplari, funksiyalari bilan bog'liq jihatlar X.I.Kaytaeva, V.M.Palamarchuk, Ye.V.Efimova, M.M.Magomedrasulov, N.A.Karpova, V.V.Ershov, F.M.Gorodines, V.V.Strelyaeva, P.S.Nazarov kabi olimlar tomonidan ilmiy-nazariy tadqiq etilgan.

Ijtimoiy-huquqiy davlat tashkil etishning ilmiy-nazariy jihatlarini o'rganar ekanmiz, dastlab bu borada bildirilgan huquqshunos olimlarning mulohazalarini tahlil etishimiz talab etiladi.

Professor Z.M.Islomov huquqiy davlatni ommaviy-siyosiy hokimiyatni tashkil etish va uning faoliyatining, hamda inson va fuqaro huquq va erkinliklari egasi, huquq suyektleri sifatidagi individlar bilan o'zaro munosabatining huquqiy shakli sifatida ta'riflaydi [7, 119-bet.].

Huquqiy davlatni tashkil etishda bevosita siyosiy hokimiyatning barqarorlik darajasi katta rol o'ynaydi. Siyosiy hokimiyatning barqarorligi huquqiy davlatni samarali tashkil etishning bosh omili hisoblanadi. Ya'ni, huquqiy davlat siyosiy huquqlarning erkin ta'minlanishi maxsuli o'laroq shakllanadi. Siyosiy hokimiyatning davlat boshqaruvida regulyar jarayonga ega bo'lishi ijtimoiy-huquqiy davlat modeli asoslarining mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Professor M.A.Ahmedshayevaning tushuntirishicha, huquqiy davlat bu shunday davlatki, unda insonning huquq va erkinliklari to'la ta'minlanadi, davlat faoliyati hokimiyatlar bo'linishiga asoslanib, hokimiyat suiiste'molligi holatlari istisno etiladi, davlat va shaxs o'rtasida o'zaro huquq va majburiyatlarga asoslangan munosabat tizimi hamda huquq hukmronligi tarkib topadi [8, 157-bet.].

Davlat va fuqarolik o'rtasidagi huquqiy munosabatlar va bu munosabatlarni muayyan darajadagi huquqiy normalar va qonunlar orqali tartibga solish davlatning birlamchi, fundamental vazifalaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun fuqarolar hamda davlatning o'zaro bir biri oldida mas'ul va javobgar ekanligi bu o'rinda nihoyatda muhim faktor sifatida

qabul qilinadi. Davlat hokimiyati organlari vakolatlarining o'zaro taqsimlanishi ijtimoiy-huquqiy davlat oldida turgan, aholini ijtimoiy himoya qilish bilan bog'liq bo'lgan vazifalarini maqsadli amalga oshirishga ulkan hissa qo'shadi. Bu ijtimoiy himoya masalasida jamiyatda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bahsli holatlarni oldi olinishiga xizmat qiladi.

Huquqshunos olim Sh.A.Sadullayevning ta'kidlashicha, huquqiy davlat - bu huquqiy asosda tashkil topadigan va jamiyat hayotining barcha sohalarida huquq ustuvorlik qiladigan davlat. Huquqiy davlat ayni paytda huquq ustunligi ta'minlangan, hokimiyatni taqsimlash prinsipi izchil amalga oshirilgan, shuningdek inson va fuqaro huquqlari va erkinliklari tan olingan va kafolatlangan demokratik davlat hamdir [9, 237-bet.].

Ijtimoiy-huquqiy davlatchilik g'oyasining bosh maqsadi jamiyatda huquq ustuvorligini kafolatlash sanaladi. Huquq ustuvorligini ta'minlash asosida ijtimoiy tengsizlik holatlarini imkon qadar bartaraf etish mumkin bo'ladi. Ya'ni, inson huquqlarini ta'minlash natijasida huquq ustuvorligining poydevori hisoblangan qonun ustuvorligiga erishish mumkin.

A.V.Malkoning fikr bildirishicha, turli darajadagi huquqbuzarliklar va qonunsiz hatti-harakatlarning oldini olish bo'yicha qonunchilik ustuvorligini ta'minlashga yo'naltirilgan davlat siyosatiga ega bo'lgan davlat huquqiy davlatdir [10, 40-bet.].

Mazkur fikr bo'yicha mulohaza yuritganda aytib o'tish o'rinli bo'ladiki, turli darajadagi huquqbuzarliklarni bartaraf etishda qonun ustuvorligini ta'minlagan davlat huquqiy davlatdir degan fikrni u darajada to'liq qo'llab quvvatlab bo'lmaydi. Boisi, ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasining bosh g'oyasi inson huquqlari, erkinliklari va ularning qonuniy manfaatlarini ifoda etishda qonun ustuvorligini kafolatlashni nazarda tutadi. Aytmoqchi bo'lganimiz, ushbu fikrda huquqiy davlatning birgina huquqbuzarliklarni bartaraf etish bilan bog'liq jihati tahlil etilgan. Huquqiy davlatning belgilari sifatida baholanadigan teng huquqlilikning ta'minlanishi, davlat hokimiyati organlari vakolatlarining taqsimlanishi, sud hokimiyatining mustaqilligi kabi jihatlar inobatga olinmagan.

A.F.Cherdansevning tahlil qilishicha, o'z faoliyatini mavjud qonunchilik asoslariga muvofiq tashkil etadigan, shu bilan birga inson va fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va ularning qonuniy manfaatlarini belgilangan qonunchilik tizimi doirasida ta'minlaydigan davlat huquqiy davlatdir [11, 148-bet.].

V.A.Chetverninning yondashuviga ko'ra esa, inson va fuqarolarning huquqlarini ta'minlashda qonunchilik ustuvorligini kafolatlay oladigan davlat huquqiy davlatdir [12, 6-bet.].

Huquqiy davlat konsepsiyasi bo'yicha tahlil etilgan fikr va mulohazalarning mazmun mohiyatiga qaraydigan bo'lsak, mazkur yondashuvlarning bir birini to'ldiruvchanlik xususiyatlariga ega ekanliklarini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib huquqiy davlat tushunchasi bo'yicha quyidagicha ilmiy mualliflik ta'rifini taklif etamiz. Mavjud qonunchilikning amaliyotda ishlashini huquqiy mexanizmlar asosida kafolatlay oladigan, davlat va fuqarolarning bir-birlari oldida mas'ul va javobgar ekanliklarini konstitutsiyaviy-huquqiy normalar orqali tartibga soladigan, mustaqil sud hokimiyati tizimiga ega hisoblanadigan, shu bilan birga, xalqaro darajadagi standartlarga muvofiq o'z faoliyatini tashkil etadigan davlat, huquqiy davlatdir. Ilmiy mualliflik ta'rifidagi elementlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, yuksak ishonch bilan aytishimiz mumkinki, O'zbekiston Respublikasi ham ijtimoiy, demokratik, huquqiy davlat hisoblanadi. Shuningdek, ijtimoiy-huquqiy davlatni tor ma'noda, muayyan ijtimoiy davlat dasturlari asosida umumxalq manfaatlarini ifoda etadigan, umumnormativ-huquqiy hujjatlarga ko'ra, davlat hamda jamiyat ishlarida jamoatchilik nazoratini samarali yo'lga qo'ya oladigan davlat sifatida tushunish mumkin. Keng ma'noda esa, huquqiy davlat huquqiy asosda tashkil topadigan va jamiyat hayotining barcha sohalarida huquq ustuvorlik qiladigan davlatdir.

Qonunning ustuvorligi – huquqiy davlatning asosiy prinsipidir. Qonunlar hayotiy, amaliyot bilan uzviy bog'liq bo'lishi va undan kelib chiqmog'i lozim. Qonun bozor munosabatlariga o'tishning barcha amal qilishi kerak bo'lgan yetakchi prinsiplaridan biridir. U hayotning barcha sohalarida qonunning qat'iy hukmdorligini nazarda tutadi.

Huquqiy davlatning muhim xususiyati davlat va shaxs o'zaro munosabatlarining huquqiy tusda bo'lishidir. Shuni anglash joizki, shaxsning huquqi va erkinligi - bu insonning ajralmas bir qismi, ijtimoiy tuzumning mahsulidir. Bu jihatsiz, huquqiy davlatning asosi bo'lib qoladigan fuqarolik jamiyatiga erishib bo'lmaydi. Huquqiy davlat uchun huquqni qayta anglashgina zarur emas. Qonun yoki boshka normativ hujjatlar o'z mazmuniga ko'ra huquqiy bo'lishi kerak [13, 298-300-betlar].

Ijtimoiy-davlat konsepsiyasi va uning fuqarolik jamiyati rivojida rolini o'rganish jarayonida fanda bir qancha to'siqlar va muammolar paydo bo'lishi mumkin. Bu esa tadqiqot jarayoniga ta'sir qilishi mumkin edi. Quyida ba'zi shu kabi to'siqlar va muammolarga ko'rib o'tamiz:

1. Konseptual murakkablik: Ijtimoiy-huquqiy davlati o'z nuqtai nazariga ko'ra murakkab bo'lib, turli huquqiy, ijtimoiy va siyosiy konsepsiyalarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchilar ushbu ko'p qirrali konsepsiyani ishlab chiqarish va amaliyotga tatbiq etishda bir

qancha muammolarga duch kelishlari mumkin, bu asosiy tadqiqot savollarini va ishlab chiqarish metodologiyalarini ishlab chiqarishda muhim ahamiyatga ega.

Shunga muvofiq, huquqiy davlat tushunchasi ham o'zida quyidagi belgilarni namayon etadi:

a) fuqarolarning huquq va erkinliklarini huquqiy va har tomonlama kafolatlanishi;

b) huquq va qonunning ustuvorligi;

v) qonunlarning to'g'ri amal qilishi;

g) fuqarolarning davlat oldidagi mas'uliyati va aksincha davlatning fuqarolar oldidagi mas'uliyati; hokimiyatlarning taqsimlanish prinsipini amaliyotga tatbiq qilinishi;

d) jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan, demokratiya, qonuniylik va konstitutsiyaviylik rejimlarining mavjudligi.

Huquqiy davlatning shakllanishi va faoliyat yuritishning muhim shart-sharoitlari quyidagi xususiyatlar orqali xarakterli sanaladi:

- mamlakatda fuqarolik jamiyatining shakllanganligi; jamiyatning barcha yoki ko'pchilik a'zolarining siyosiy va huquqiy ongining yuqori darajada ekanligi;

- ularning mamlakat ijtimoiy va siyosiy hayotida faol ishtirok eta olishi uchun umuminsoniy madaniyatga ega bo'lishi;

- mamlakatda bir-biriga zid bo'lmagan yagona qonunchilik tizimining mavjudligi.

Keyingi davrlarda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan davlat islohotlarida inson qadrini ulug'lash, ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasi mazkur islohotlarning mazmun mohiyatini tashkil etmoqda. Huquqiy davlat konsepsiyasining bosh g'oyasi ham inson huquqlarini ta'minlash bilan bevosita bog'liqdir.

Yuqorida bildirilgan fikr va mulohazalardan kelib chiqqan holda quyidagi xulosalarni ta'kidlab o'tish mumkin bo'ladi. Ijtimoiy-huquqiy davlat modeli jahon davlatlari tomonidan tan olinayotgan va amaliyotda samarali qo'llanilayotgan davlat boshqaruvi modeli sanaladi. Bugungi kunda Norvegiya, Daniya, Shvetsiya, Finlandiya, Germaniya, AQSh kabi davlatlar ijtimoiy-huquqiy davlat modeli orqali o'z davlat boshqaruvlarini tashkil etishmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi ham mazkur davlat boshqaruvi modeli orqali tizimli boshqaruvni yo'lga qo'ydi. Qaysiki ma'noda, davlat hokimiyati organlari vakolatlari doirasida huquqiy muvozanat masalasi yuridik tartibga solindi. Davlat hokimiyati organlarining jamiyat hamda fuqarolar oldida mas'ulligi darajasi oshirildi. Qonunlar loyihalarini ishlab chiqishda jamoatchilik ishtiroki va jamoatchilik nazoratini ta'minlash bo'yicha huquqiy mexanizmlar ishlab

chiqildi. Sifatli qonun loyihalarini tayyorlash, va ularni xalq muhokamasiga taqdim etish bo'yicha qonunchilik jarayonlari huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Umuman olganda, mamlakatda qonunchilik ustuvorligini kafolatlash bo'yicha bir qator islohotlar amalga oshirildi. Umumlashtirib aytganda, ijtimoiy-huquqiy davlat taraqqiyotida qonunchilik tizimini takomillashtirish, uni ijrosini huquqiy tartibga solish, huquqni qo'llash jarayonida davlat organlari faoliyati shaffofligini ta'minlash kabi barcha ishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSALAR

Xulosa o'rnida, ijtimoiy-huquqiy davlat qonunchilik jarayonlarini mukammallashtirishga xizmat qiluvchi ikki taklifni ilgari surmoqchimiz:

1. "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi hamda "Qonun loyihalarini tayyorlash va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga kiritish tartibi to'g'risida"gi qonunlarda: qonunchilik tashabbusi huquqi subyektlari qonun loyihalari palataga kiritishdan oldin ularning ta'sirchanligini baholashi va uning natijalarini taqdim etishiga oid normalarni mustahkamlash; normativ-huquqiy hujjatlarning predmeti va tartibga solish doirasini, qabul qilish asoslarini aniq belgilash; idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish amaliyotidan bosqichma-bosqich voz kechish mexanizmiga doir normalarni aks ettirish maqsadga muvofiqdir.

2. Hokimiyat tarmoqlari o'rtasida muvozanatni qonun ijodkorlik ishlarini yagona siyosat doirasida amalga oshirish yo'li bilan ta'minlash, mazkur ishlarga jalb qilingan davlat organlarining qonun ijodkorlik faoliyatini muvofiqlashtirish, qonun ijodkorlik faoliyatini yagona qonunchilik texnikasini shakllantirish, shuningdek qonun loyihalari va amaldagi qonunlarning ta'sirchanligini baholashni tashkil etish maqsadida – "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Qonun ijodkorligi faoliyatini muvofiqlashtirish Kengashini tashkil etish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorini qabul qilish maqsadga muvofiqdir.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023 1-M. <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. Sh.M.Mirziyoev O'zbekiston Respublikasi prezidentining Konstitutsiyamizning 29 yilligida so'zlagan nutqi. 07.12.2021.
3. Azizxo'jaev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat. - Toshkent: Sharq, 1997. - 112 b.
4. Sharifxodjaev M. Formirovanie otkrsgogo grajdanskogo obshestva v Uzbekistane. - Tashkent: Izdatepskiy dom "Mir ekonomiki i prava", 2002. - S.81-91.

5. Musaev F. Demokratik davlat qurishning falsafiy-huquqiy asoslari. - Toshkent: O'zbekiston, 2007. - B.85-96.
6. Tadjixanov B.U. Respublika Uzbekistan - demokraticeskoe pravovoe gosudarstvo. Vopros! teorii: Avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. - Tashkent: Akademiya MVD Respubliki Uzbekistan, 1997. - 28 s.
7. Islamov Z. Obshchestvo. Gosudarstvo. Pravo. – T.: 2001. -S. 119 s.
8. Axmedshaeva M.A. Davlat va huquq rivojining hozirgi zamon tendensiyalari / Mas'ul muharrir: yu.f.d., prof. Z.M.Islomov. O'quv yo'llanma. Toshkent: TDYuU nashriyoti, 2016. 157-B.
9. Sh.A. SAYDULLAEV. Davlat va huquq nazariyasi: darslik. - Toshkent: TDYu, 2021. 237-B.
10. Malko A. V. Pravovoe gosudarstvo // Pravovedenie, 1997. 40-S.
11. Cherdansev A. F. Teoriya gosudarstva i prava. M.: Yurayt-M, 2002. 148 S.
12. Chetvernin V. A. Pravovoe gosudarstvo i grajdanskoe obshchestvo: puti formirovaniya sovremennoy Rossii. M., 2003. 6 S.
13. R. Yusuvalieva, M. Axmedshaeva, M. Najimov davlat va huquq nazariyasi. Darslik.T.2019 298-300B.

